

ПРОДОР У ХЕРЦЕГОВИНУ, САНЦАК И ЦРНУ ГОРУ

(18. март — 15. мај 1943)

Борбе око Невесиња и Гацка

Након овладавања долином Неретве Нијемци су обуставили даља дејства против ГОГД. Талијани су, међутим, и после тога, уз највеће ангажовање четника, настојали не само да спријече продор наших снага ка Невесињу, Улогу и Калиновику већ и да их униште у изворном дијелу Неретве. Талијани су ради тога посјели Невесињско поље, Горње и Доње Зимље, Галић и Прењ, а четници Улог и Калиновик. Они су 19. марта изјутра прешли у напад овако распоређени: тзв. деснокрилна група херцеговачких четника правцем Кифно Село—Црвањ—Главатичево; талијанска група „Скоти“¹ правцем Придворци—Кљуни—Заборани;² четници Зетског одреда правцем Лакат-планина—Црна гора—Рат Камен; тзв. лијевокрилна група херцеговачких четника правцем село Бијело Поље—Пријеворац—Горње Зимље—Доње Зимље—Бахтијевица; друга талијанска борбена група³ правцем Ханско поље—Бахтијевица; и четници требињске бригаде гробеном Прења према Кули. У исто вријеме четници су предузели и напад од Улога и Калиновика ка долини Неретве.

Све те нападе наше снаге су спремно дочекале и већ првог дана заустаниле. Четврта пролетерска бригада је 19. марта водила борбе с дијеловима талијанске борбене групе „Скоти“, херцеговачким и црногорским четницима: 5. бата-

¹ Група „Скоти“, састав: два батаљона пјешадије и батерија топова.

² Архив ВИИ, рег. бр. 45—1, к. д.

³ Састав: два батаљона пјешадије и батерија топова; Ослободилачки рат, књ. I, стр. 404.

јесн на правцу Зимомора (к. 1921); 1. батаљон на правцу Пресјеке и Ковачице; 3. батаљон на правцу Хенкуша и Кљуње; 2. батаљон на правцу Крушне Гомиле. Лијево од 4. пролетерске бригаде, преко планине Црвња, ка Улогу, дејствовала је 2. пролетерска дивизија, а десно, на правцу Лакат-планина—Црна Гора — 5. пролетерска бригада 3. ударне дивизије. Најјачи отпор батаљонима 4. бригаде пружали су тог дана Талијани са Мориња и Оштре главице, с којих су штитили прилазе Невесињу са сјевероисточне и источне стране. Већ идуће ноћи 19/20. марта, наше су снаге на свим правцима прешле у противнапад: 5. батаљон 4. пролетерске бригаде ка селу Горњим Бијењима, 3-ћи према Марковој глави, 2-ги према селу Придворицама, а 1. батаљон на правцу села Доња Бијења. Десно од 4. пролетерске бригаде, на одсјеку Придворице—Липовачки кук (к. 1172), правцем Хрушта—Невесиње, противнапад је изводила 5. пролетерска бригада, а лијево 2. пролетерска дивизија.⁴

Испред 4. и 5. пролетерске бригаде 20. марта бранило се око 3000 четника и Талијана, с којима је тога дана најјаче борбе водио 5. батаљон 4. пролетерске на планини Црвњу. Он и остале наше јединице приморали су четнике Баја Станишића да одступе ка Гацку и Мекој Груды. Остале непријатељске снаге потиснуте су ка Невесињском пољу. Након тога је 5. батаљон наставио наступање ка Кифином Селу, олакшавајући дејства 1. и 3. батаљона око села Кљуни и 2. батаљону и 5. пролетерској бригади ка планини Црној гори.

Четврта бригада је 21. марта ослободила Кифино Село, одакле је 5. батаљон оријентисала према Гацку, а с осталим батаљонима посјела Доња Бијења, приближавајући се Невеоињу. Пета пролетерска бригада је овладала Читлуком и Малим Вележом, а 1. далматинска и 10. херцеговачка бригада избиле су на линију Порин—Гола главица (к. 1266). Послије тих борби Талијани, које су од потпуног уништења спасли тенкови дејством из Невесињског поља, и херцеговачки четници одступили су према Невесињу и посјели положаје на линији Градина (к. 1188)—Селиште—Дуго поље—Батковићи—Кифино Село. С тих положаја Талијани и четници су, подржани тенковима, артиљеријом и авијацијом, пружали јак отпор и бранили Невеоиње. У борбама од 19. до 21. марта разбијено је око 400 Талијана, који су на бојном пољу остављали лично наоружање и опрему да би лакше и брже бјежали, већи број их је убијен, рањен и заробљен, а .и четници

⁴ Архив ВИИ, рег. бр. 45-1, к. д.

нијесу боље прошли. Заплијењено је доста оружја, муниције и опреме.⁵ Из 4. пролетерске бригаде погинуло је 15, а рањено 40 бораца.⁶

Одмах по избијању наших снага у Невесињско поље, иако нијесу били ослобођени село Бијело Поље у долини Неретве, Велико рујиште (тр. 1765) и Мало рујиште (тр. 1384), штаб 3. ударне дивизије одлучио је да продужи напад и ослободи Невесиње. На такав корак се одлучио, прије свега, због тога да би добио у времену, тј. да би непријатеља напао прије него што овај организује одбрану Невесиња, те спријечио Талијане да од Стоца, Мостара и Јабланице интервенишу према Невесињу, Главатичеву и Улогу.

Четвртој пролетерској је наређено да главнином снага изолује Невесиње са истока и југоистока, да га, с линије Бијење—Кифино Село, нападне и, у садејству с 5. пролетерском и дијелом 10. херцеговачке бригаде, ослободи. С мањим дијелом снага бригада је имала да, из рејона Кифиног Села, штити напад осталих наших снага, затварајући правце према Црвњу, Морињу и Гацком. Петој пролетерској и дијелу 10. херцеговачке бригаде наређено је да на варошицу нападају десно од 4. пролетерске, са сјеверне и сјеверозападне стране. Дио 10. херцеговачке и 1. далматинске бригаде добили су задатак да штите напад са западне стране, дејствујући према Вележу, Застољу и Доњем Зимљу.

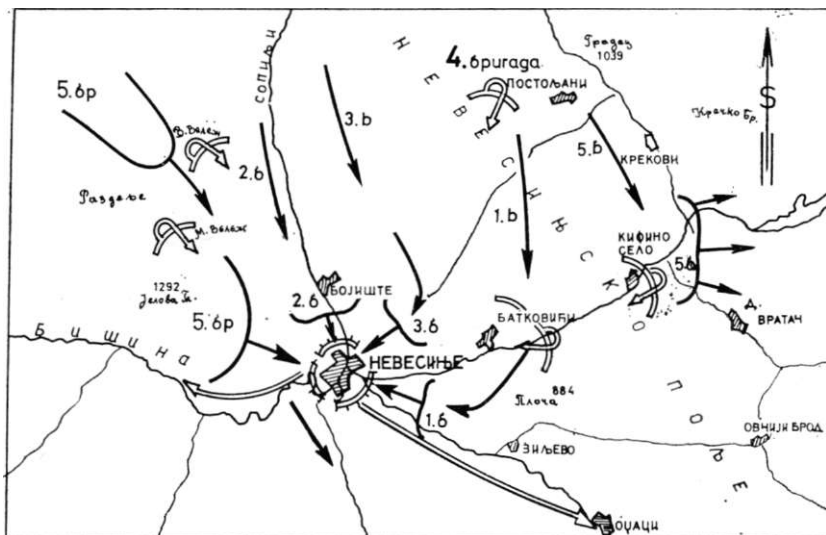
Талијанска борбена група „Скоти“ је 21/22. марта напустила Невесиње и одступила ка Благају. При повлачењу је запалила све магацине оружја, муниције и друге опреме, чиме је угрозила читаву варошицу. Послије тога су четници, финанси и жандари остали сами да бране Невесиње, али су га и они, изузев невестињске, коњичке и рогатичке четничке бригаде, напустили, већ на почетку напада.

Непосредан напад наших снага на Невесиње почео је у зору 22. марта. Почетне борбе су биле врло оштре, али је

⁵ У билтену талијанске команде од 1943. године стоји да је борбена група „Скоти“ имала несталих, међу којима мртвих и рањених: 17 официра и 167 војника и рањених, који су спасени 2 официра и 53 војника. Изгубљени материјал: 39 тешких и лаких митраљеза, 18 минобачача, и 21 теглећи коњ.

⁶ Архив ВИИ, рег. бр. 45-1, к. д.

Погинули су: борци Ристо Врачар, Блажо Мијач, Коста Пајчин, Иве Цар и Драго Балета; десетари Јово Денић, Миленко Головић, Филип Гранић, Велимир Зарубица, Милош Јурић и Божо Марковић; водници: Кићо Барјамовић, Бошко Благојевић, Благота Вујовић и Васо Вукчевић и начелник штаба бригаде ЈВубиша Урошевић; дневник аутора.

Бригада у борбама за ослобођење Невесиња, друга половина марта 1943.

урбро отпор бранилаца почео да јењава, тако да је већ у 8 часова Невесиње било слободно и спашено од уништења, јер су Талијани чинили пустош својим паљевинама. Одмах затим су се талијанске трупе повукле и из Благаја и пошле за Мостар. Након тога се распао и четнички фронт на невестињском сектору. Четврта пролетерска се, после гашења пожара и сређивања стања у Невесињу, пребацила у Кирино Село, одакле је извиђала и затварала правце према Гацку и одржавала везу с 2. пролетерском дивизијом у рејону Улога.

У борбама за Невесиње непријатељ је имао око 100 мртвих и више рањених војника. Заплијењено је 150 пушака и 35.000 пушчаних метака, 6 вагона бијелог брашна, 3 вагона макарона, 1 вагон пиринча, 1 вагон соли, 1 вагон уља, 1 вагон вина, 1 вагон петролеја, 1.500 кг сувих шљива, 1.300 кг шећера, 100 колутова сира (4.000 кг) и 10 сандука двопека.⁷ Из 4. пролетерске бригаде рањена су 2 борца.⁸

Послије ослобођења Невесиња и његове шире околине штаб 3. ударне дивизије је, у намјери да прошири слободну

⁷ Зборник, том IV, књ. 11, док. 119.

⁸ Исто.

територију, своје Јединице оријентисао на више праваца. Користећи се развученошћу наших снага, непријатељ је за то вријеме прикупио у подручју Мостара око 3.500 четника. Подржавана талијанским тенковима, артиљеријом и авијацијом, групација је изјутра 25. марта, преко Благаја, пошла у напад ка Невесињу, изненадила 5. пролетерску бригаду, потисла је на Вилењак и Градину (к. 1295) и до ноћи тога дана посјела Мали Вележ (тр. 1754), Јелову главу (к. 1292), Пављев до и Угрежње.

Тог дана је, простријељен митраљеским рафалом из талијанског авиона, смртно рањен командант 3. ударне дивизије Перо Ђетковић. Он је убрзо, послије неуспјеле хируршке интервенције, преминуо, а за команданта дивизије постављен је Радован Вукановић, дотадашњи командант 4. пролетерске бригаде. За команданта 4. бригаде постављен је Василије Ђуровић Вако, дотадашњи замјеник команданта бригаде, а за његовог замјеника Нико Марков Стругар, дотадашњи командант 2. батаљона. Дужност команданта 2. батаљона преузео је Милутин Машов Пејановић.

Штаб 3. ударне дивизије с новим командантом на челу, одлучио је да четничку групацију која је хитала ка Невесињу 26. марта у зору предухитри противнападом. Четвртој бригади је наређено да дејством јужно од комуникације Кифино Село—Невесиње спријечи даљи продор непријатеља и одбаци га на запад. Десно од 4. пролетерске, сјеверно од комуникације, нападала је 5. пролетерска, а лијево — дијелови 10. херцеговачке бригаде. Већ у првом судару четници су одбачени на полазне положаје. Тог дана послије подне они су, међутим, обновили напад и избили на линију тр. 1469—Барда (к. 1208)—Вилењак (к. 1213), с које су директно напали Невесиње.

Тог дана 3. батаљон 4. пролетерске бригаде, на положајима Гребак (к. 1091), к. 1147, Градина (к. 1188), водио је тешке борбе, у којима су рањени Бако Југовић, командант, и Мирое Жарић, замјеник команданта батаљона, а велики број бораца и старјешина је погинуо. Упркос томе, батаљон је, под командом свог политичког комесара Јована Ђуровића, успио да задржи Гребак и спријечи непријатеља да се у току дана покрене с Вилењака, Малог Вележа и Барде.

У први мрак 26. марта 4. пролетерска се преко Оцака повукла за Кифино Село, након чега су четници ушли у Невесиње. Мањим својим дијеловима бригада је водила за-

државајућу одбрану, спречавајући четнике да се из Невесиња пробијају на исток.

Штаб 3. дивизије је убрзо одлучио да се Невесиње поново нападне и ослободи. Почетак напада је предвиђен за 28. март у 22 часа, с тим да у њему непосредно учествују 4. и 5. пролетерска, 3. далматинска и 10. херцеговачка, док су 1. и 5. далматинска бригада имале да их штите, затварајући, из рејона Горњег и Доњег Зимља, правце који из долине Неретве, између Прења и Вележа, воде у Невесињско поље, а 4. далматинска бригада да, из рејона Зовог дола, Брежња и Залома, затвара правце према Стоцу, Билећи и Гацком.

Напад на Невесиње почео је тачно у предвиђено вријеме са истих положаја с којих је извршен и претходни напад, али и с гушћим поретком, тј. са више снага. Када су запазили да им се наше јединице приближавају, четници су почели да се повлаче преко Вележа на запад, тако да је Невесиње, у зору 29. марта, било поново у нашим рукама.⁹

Дио наших снага које су ослободиле Невесиње задржан је у варошици и њеној непосредној околини, а други је дио, заједно са снагама које су штитиле напад са запада, гонио четнике ка Благају, потукавши их на Бахљој греди и Риковој ноzi. Четврта пролетерска бригада — са 1.397 бораца и руководилаца (1.227 мушкараца и 170 другарица), од којих су 1.106 били на лицу (980 мушкараца и 126 другарица), са 1.008 пушака, 214 пиштоља, 62 митраљеза и пушкомитраљеза, 11 тешких и лаких минобацача, 2 противтенковска топа, 352 коња, муницијом и другим — прикупила се у подручју Кифиног Села, припремајући се за дејства према Гацку.¹⁰

⁹ Исто, док. 119, 135 и 149.

О томе је четнички командант Јевђевић писао својој Врховној команди: „Наређење генерала Амика да се Невесиње држи снажно и да се чува десно крило није могло бити примењено, јер четничке јединице нијесу послушале наређење и упутиле су се за милиционерима, за које се држало да су у бекству, како би спријечиле да буду порушена њихова властита села. Да је наређење било извршено Невесиње не би пало”. Јевђевић, даље, пише: „Баћевић тешко оболео. Непријатељ заузео Невесиње и стигао на линију Вележ—Бишина. Трупе су много заморене и тешко да се извуку из борбе. Босанске трупе незадовољне Херцеговцима. Комунисти појачавају пропаганду. У случају да примижетим да је ствар изгубљена, молим да ми се одобри да тражим помоћ од Нијемаца, преко Италијана. Велике ствари ое одигравају те молим да одлучите”.

¹⁰ Архив ВИИ, рег. бр. 20-1/3, к. 731.

За вријеме борби око Невесиња од 25. до 29. марта, 4. пролетерска бригада убила је и ранила више од 50 четника, а 30 их је заробила. Из њеног строја је избачено 57 бораца и руководилаца. (Од 18. до 29. марта из строја бригаде избачено је 113 бораца и руководилаца.)¹¹

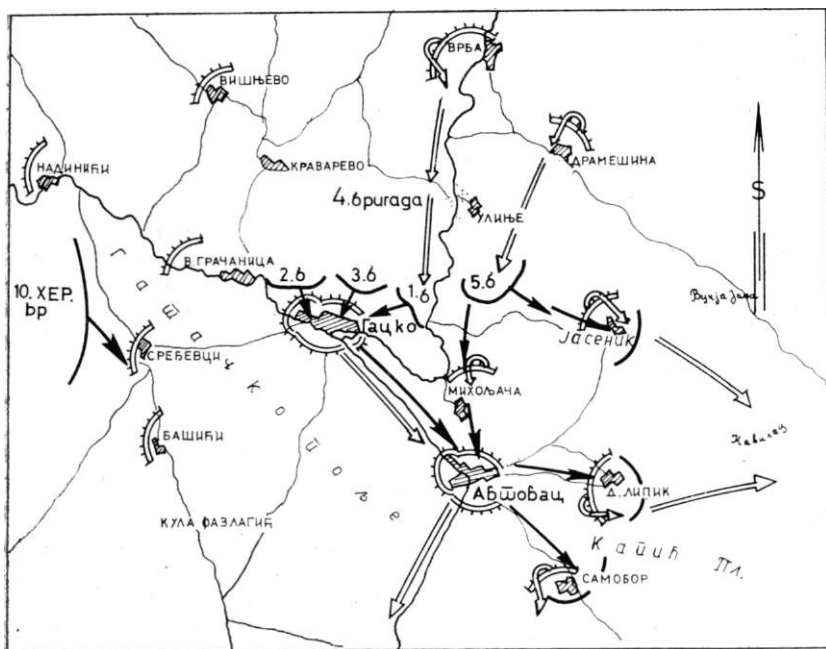
Рачунајући на подршку талијанских снага, четници из Црне Горе, Санџака и Херцеговине, они што су одступили испред ГОГД и новомобилисани, спремали су се да наше дивизије дочекају и нападну с нових положаја. Црногорски четници су смјерали да у напад крену од Шћепан-Поља, преко Дрине, ка Улогу и Калиновику, из долине Пиве, преко Голије, ка сјеверној Херцеговини и од Никшића, преко Вилуса, ка гатачкој висоравни. Санџачки четници и дио црногорских четника устријемили су се из Санџака, преко Дрине, ка Миљевини и Трнову, а херцеговачки од Мостара и Благаја, преко Невесињског поља, и од Стоца и Требиња, преко гатачке висоравни, ка Улогу и Калиновику. У склопу плана Врховног штаба о обрачуњу и с том новом четничком групацијом и о продору ка Санџаку и Црној Гори и даље на исток, 3. дивизија и 4. пролетерска бригада добиле су задатак да из Невесињског поља наступају кроз Гатачко поље, а одатле за Црну Гору према Шавнику и Никшићу.

У Гацку и непосредној околини у то вријеме су се, поред Талијана, домобрана и око 500 четника са тога терена, налазили и црногорски четници који су се повлачили од Невесиња или су пристизали из Црне Горе, а у Кули Фазлагића око 600 усташа и припадника муслиманске милиције. Херцеговачки четници, под командом Милорада Поповића, Васа Гутића и Милоша Куреша, прикупљали су се у рејону села Лукавца, на планини Бјелашници, Трусини, Хргуду и у Дабарском пољу, с намјером да испред тих положаја задрже наше снаге и онемогуће им продор према истоку и југу.

На основу наређења Врховног штаба за продор у Гатачко поље, штаб 3. ударне дивизије је 30. марта формирао ударну групу састава: 1. далматинска, 4. пролетерска и 10. херцеговачка бригада, с циљем да разбије непријатеља,

¹¹ Зборник, том IV, књ. 11, док. 135 и 149.

Погинули су: борци Милица Вучинић, Дане Пајчин, Милан Паћић, Станка Стојановић Иванка Цар Ђалета, Фране Ђалета и Јово Шиник; десетари Никола Вукосављевић, Јосо Вуковић и Петар Ђук; водници Војин Враковић, Војислав Лаћић, Јакша Лакић и Душан Мирановић, замјеник командира чете Урош Поповић и бригадни мајстор Омер Максић; дневник аутора.

Бригада у борбама за ослобођење Гацка и Автовац и у продору ка Црној Гори, почетак априла 1943.

ослободи Гацко, Автовац, Кулу Фазлагича и читаво Гатачко поље и дејствује према Билећи, Голији и Пиви.

Главнина ударне групе 3. дивизије пошла је 1. априла из Невесишког поља према Гатачком пољу. Четврта пролетерска бригада је наступала из Кифина Села, општим правцем Сливље—Брајчевићи—Врба, сјеверно од комуникације Невесиње—Гацко. Она је имала задатак да у зони наступања чисти терен од четничких група све до друма Гацко—Чемерно, одакле ће са дијелом снага обезбијеђивати према Чемерну и долини Пиве, дијелом снага нападати Гацко, Автовац, Самобор, а затим, преко Равног и Голије, наступати у Црну Гору. Десно од 4. пролетерске, комуникацијом Невесиње—Гацко, наступала је 10. херцеговачка бригада, без два батаљона, а лијево, према Дрини, 2. пролетерска дивизија. Позади 4. и 10. херцеговачке, комуникацијом Невесиње—Гацко, наступала је 1. далматинска бригада.

Првог дана марша, тј. 1. априла, јединице 4. пролетерске бригаде наступале су и чистиле терен овако распоре-

ђене: 5. батаљон правцем Троврх—Кокорина—Борожиште—Врба; 1. батаљон правцем Сливље—Брајичевићи—Улиње; 3. батаљон правцем Дубљевићи—Вишњево—Јасеник; 2. батаљон правцем Фојница—Руда главица—Поникве; штаб, чете пратећих оруђа и позадинске јединице бригаде кретали су се позади 1. батаљона. И поред тога што је вријеме било веома лоше, а терен тешко проодан, све јединице бригаде су 2. априла послије подне избиле сјеверно од Гацка и Автовца, одакле су ноћу 2/3. априла кренуле у напад. Међутим, прије избијања 4. пролетерске бригаде сјеверно од Гацка, Талијани су напустили мјесто, односећи са собом сву опрему и материјал. Четнике, усташе, домобране и муслиманску милицију са тог терена и новопрстигле четнике покушао је да обједини Бајо Станишић и да с њима брани Гатачко поље.

Обухватом са сјеверне и источне стране села Врбе, 4. пролетерска је напала Гацко, Автовац и Самобор и, у sadeјству с 10. херцеговачком бригадом, која је нападала десно, преко Меданића и Срђевица, разбила непријатеља, те је до зоре 3. априла ослободила сва та мјеста. Непријатељ је при том дао слаб отпор. Већ у почетку напада херцеговачки четници и домобрани почели су да се извлаче према Билећи, Бајо Станишић с црногорским четницима према Пиви и Голији, а усташе и муслиманска милиција у Кулу Фазлагиха. Црногорски и херцеговачки четници су се послије завадили, а и унутар сваке од тих група настао је раздор и деморализација.¹²

Непосредно послије ослобођења Гацка и Автовца, у којима је одмах успостављена народноослободилачка власт, дошла је на ред Кула Фазлагиха, усташка тврђава у близини Гацка, западно од Гатачког поља на источним падинама планине Бабе и Бјелашнице. Она обухвата 12 села, у којима су се налазили озлоглашени усташки зликовци и наоружана муслиманска милиција, која је нападала околна српска села, пљачкала их и вршила друга наоила.

Кулу су ноћу 5/6. априла напале 10. херцеговачка, преко Кључа и Цернице, и 1. далматинска, преко Лукавице и Срђевица, док је 4. бригада обезбјеђивала њихов напад, затварајући правце према Чемерну, Лебршнику, Равну и Крстацу — са сјевера, истока и југа. Непријатељев отпор је брзо сломљен и у зору 6. априла Кула Фазлагиха је била ослобођена, а усташе и муслиманска милиција су, преко

¹² Радован Вукановић, На ратној стази, ВИЗ, Београд, 1965.

планине Бабе и Бјелашнице, побјегле ка Стоцу и Мостару.

Због лоших временских прилика и тешко проходног терена, у борбама око Гацка су брзина маневра и ударна снага наших јединица биле умашене. Није предузето гошење четника, њихови губици су били мали (о њима немамо тачних података), а задобијен је незнатан ратни плијен (нешто оружја и муниције). У тим борбама 4. пролетерска бригада имала је десетмну бораца избачених из строја.¹³

Снабдијевање бригаде за вријеме дејстава у Невесињском и Гатачком пољу није представљало тешкоће, док су трајале залихе из ратног плијена. Проблем је настао кад се морало приступити снабдијевању с терена који је био сиромашан и исцрпен. Услови за збрињавање рањеника и болесника били су бољи него за вријеме борби на Неретви.

Продор у Црну Гору преко Пиве и Голије

Послије ослобођења Гатачког поља четници Баја Станишића, ојачани новомобилисаним људством пристиглим од Никшића и Шавника, посјели су Крстац, Кобиљу главу, Казанце и Равно на Голији-планини, с намјером да спријече продор наших снага ка Пивској жупи, према Никшићу и у дубину Црне Горе. На Троглаву су се налазили „крилаши" Крста Поповића, одакле су затварали правце који преко Бањана воде ка Никшићу и долини Зете. Они су се, међутим, држали доста пасивно. Око Билеће, Плавна, Стоца и Благаја, ослањајући се на Талијане из тих гарнизона, концентрисали су се херцеговачки четници.

У духу наређења Врховног штаба о продору у Санцак и Црну Гору, штаб 3. дивизије је својим бригадама наредио да нападну, протјерају с положаја и даље гоне и ту четничку групацију. Четвртој пролетерској бригади је наређено да у Црну Гору продре преко Пиве и Голије и да наступа ка Шавнику и Никшићу.¹⁴

Спровођењу тог задатка бригада је приступила 7/8. априла. Штаб је наредио да 1. и 3. батаљон, из села Јасена, нападну Равно, разбију четнике и наступају правцем Зукве—Стабно—Плужине — и даље, преко Пиве, ка Шавнику, а да 2. и 5. батаљон, из рејона Горњег Липова, нападну Ја-

¹³ Погиноу је командир вода Миливоје Мишковић Муса; дневник аутора.

¹⁴ Зборник, том II, књ. 9, стр. 38.

бланов до и Леденик, те да, послије разбијања четника на тим положајима, преко Голије наступају правцем Горанско—Бајово Поље—Никшић. Чета пратећих оруђа подржавала је батаљоне на правцу Равно—Смријечно—Горанско, а штаб и позадинске јединице бригаде кретали су се правцем Равно—Лисина—Горанско.

Већ на почетку напада наши су батаљони приморали четнике да се повлаче ка долини Пиве. Батаљони су посјели Леденик, Паљике и Јабланов до, одакле су наставили борбу према Пивској жупи и преко Голије. Тим продором и борбама које су водили убрзали су разбијање четника и олакшали продор наших снага које су наступале лијево од 4. бригаде.

Од 8. до 10. априла бригада је избила с 1. батаљоном у рејон Зукве; с 3-им у рејон Јасена; с 2-им на линију Орах—Лисина; с 5-им на линију Лисина—Вучја бара. Дан касније 11. априла батаљони су избили у рејон Стабно, Седлари, Крстац, Смријечно, одакле су затварали правце који, преко Горанска, Стабна и Равна, воде за Гацко. На тим правцима борбе су вођене до 13. априла, када су батаљони потисли четнике из Плужина, Горанска и Вишњића дола и наставили борбе према Шавнику и Никшићу. Батаљони 4. бригаде разбили су, 16/17. априла четнике источно од Горанска и натјерали их да се повлаче у правцу Брезана.

Међутим, четници су с Пивске планине 17. априла напали Плужине, које су четири дана раније, послије одласка наших батаљона, посјели дурмиторски партизани којима је командовао Обрад Цицмиа. Ту групацију четника напали су на одсеку Плужине—ман. Пива 1. и 3. батаљон 4. бригаде. Они су прешли Пиву преко моста код Крсца и наставили да гоне четнике десном страном Комарнице, преко Недајна. У исто вријеме су 2. и 5. батаљон напали четнике на правцу Горанско—Брезна и гонили их лијево обалом Комарнице, преко Вошика, ка Мокру и Гвозду, а 21. априла су овладали линијом Недајно—Комарница—Брезна и подишли Шавнику, из ког су четници одступали ка Сињајевини и Колашину.¹⁵

Према директиви Врховног штаба од 18. априла, штаб 3. дивизије имао је задатак да с 4. и 5. пролетерском бригадом наступа правцем Горанско—долина Комарнице—Шавник и да што прије избије у ретон Шавника и Боана, па је наредио да 5. пролетерска од Доње Брезне скрене, преко Јаворка и Јасенова Поља, за Гвозд, Теранића гору и Коман-

¹⁵ Исто, том II, књ. 6, стр. 146 и 151.

дирово брдо и да с тих положаја обезбиједи десни бок јединица које су наступале према Шавнику и Жабљаку, а да 4. пролетерска наступа ка Шавнику и одржава везу с 2. пролетерском бригадом 2. дивизије, која наступа према Жабљаку.¹⁶

Дан касније Врховни штаб је наредио да се од 4. и 5. пролетерске бригаде формира посебна група, под командом Саве Ковачевића, команданта 5. пролетерске бригаде, која ће дејствовати према Никшићу.¹⁷ С тим у вези 4. пролетерска је 21. априла наставила дејства према Шавнику, у који је ушла 22. априла. Одатле је дијелом снага, све до 24. априла, дејствовала на правцу Шавник—Боан—Колашин, а дијелом снага посјела положаје на Војнику, Мокром и Крновској глави и затварала правац према Никшићу. Штаб бригаде и позадинске јединице смјестиле су се у Шавнику и непосредној околини.¹⁸ Пета пролетерска бригада наступала је према Јаворку и Јасеновом Пољу, а 7. крајишка и 2. пролетерска избиле су на Жабљак и ријеку Тару у подручју Узлупа.

Међутим, Врховни штаб је 24. априла одлучио да се 4. пролетерска врати у састав своје 2. пролетерске дивизије. У састав 2. дивизије Врховни штаб је привремено укључио и 5. пролетерску бригаду. Штабу те дивизије Врховни штаб је наредио да успори дејства према Колашину, да држи прелазе на ријечи Тари у рејону Узлупа и да заузме Јаворак. Слиједећег дана је Врховни штаб поново упозорио штаб 2. дивизије да обустави ангажовање 4. пролетерске бригаде према Колашину. Наређено је да напад на Јаворак почне 28. априла у 22 часа. Четврта бригада је све до напада на Јаворак, односно до 30. априла, водила борбе с Талијанима и четницима на фронту од Војника до Крновске главе.¹⁹

За вријеме продора јединица ГОГД у Црну Гору, партизанске снаге са ширег подручја Дурмитора биле су врло активне и редовно су им садејствовале, а народ, који је био под снажним утицајем НОП-а, радо их је дочекивао. До 23. априла је са тог подручја ступило у састав 2. пролетерске и 3. ударне дивизије око 1.000 бораца.²⁰ Међутим, снабдијевање јединица храном било је веома тешко, зато што је то сиромашан крај и више пута пљачкан од окупатора и

¹⁶ Исто, том II, кн>. 9, стр. 129 и 137.

¹⁷ Исто, стр. 138.

¹⁸ Исто, стр. 151—152.

¹⁹ Исто, стр. 162—166.

²⁰ Исто, стр. 152 и 161.

четника. На терену су били организовани народнослободилачки одбори, који су се бринули о смјештају и исхрани војске, учествовали у борбама против четника и мобилисали нове борце. Многи одборници су организовали разоружавање четника који су бježали испред јединица ГОГД и илм оружјем наоружавали људство које су слали у јединице. Сељаци који су били присилно мобилисани у четнике и који су у борбама од Неретве до Пиве прелазили на нашу страну па били пуштени кући, доста су допринијели, нарочито у Пиви и околини Жабљака, да народ добро прими наше јединице. Лијечење рањеника и болесника било је тешко, али је ипак већина њих, захваљујући бризи и разумијевању народа и залагању санитетског особља, излијечена и враћена у јединице.

Од Гацка и Чемерна до Шавника и Јаворка 4. бригада је водила борбе једино с црногорским четницима и нанијела им осјетне губитке. У тим борбама погинуло је више од 30 њених бораца, а преко 50 је рањено.²¹

Борба на Јаворку

Продором наших снага преко Пиве и Таре у шире подручје Дурмитора, на том терену је разбијена четничка и успостављена народнослободилачка власт. Формиране су команде дурмиторског подручја и команда мјеста Шавника и Жабљака, а по селима сеоске страже. У цијелој Црној Гори појачани су партијско-политички рад и партизанска дејства.

У то вријеме Талијани су поклањали већу пажњу Никшићу и долини Зете и ради заштите њихових прилаза, јачим су снагама, својим и четничким, посјели правце Никшић—Бајово Поље и Никшић—Шавник. За одбрану седла између Голије и Војника, Горњег Поља, Јасеновог Поља и Јаворка ангажовали су: батаљон пјешадије, батерију брдских топова из 42. артиљеријског пука, инжињеријску и

²¹ Погинули су: борци Радивоје Вељић, Владо Граховац, Благоје Костић, Арсеније Мердовић, Владо Иве Микуландра, Милан Митровић, Бошко Обрадовић, Мехмед Орташ, Станка Новаковић, Јелена Радовић, Урош Марковић, Бошко Ковијанић и Милош Црномарковић; десетари Дане Броћета, Андрија Кусовац, Фране Крсте Микуландра, Петар Михановић, Миле Одовић, Мате Цвитковић и Васо Кисо; водници Рако Барјамовић, Стеван Илић, Божо Матановић, Томо Митровић и Вуле Ђировић; дневник аутора.

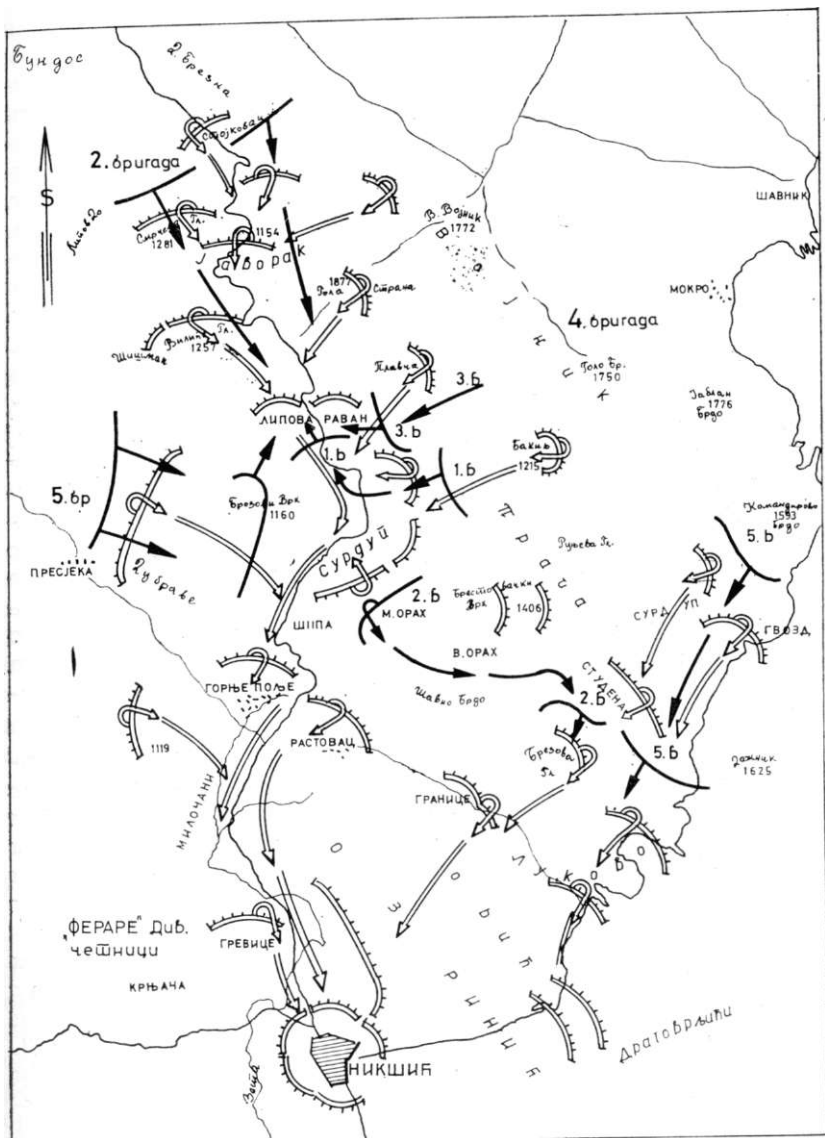
тенковску чету из састава дивизије „Ферара“ — у свему нешто између 1.200 и 1.300 војника и око 500 четника из састава Никшићког четничког одреда.²² На правцу Никшић — Шавник дејствовале су око двије пјешадијске чете, батерија топова и пет тенкова из састава дивизије „Ферара“. Њихових 500 до 600 војника посјели су положаје на Перанића гори, Градачкој пољани и Крновској глави. Испред тих снага били су четници Жупског и Дробњачког батаљона.²⁸

Цио тај терен је кршевит, дјелимично пошумљен и тешко проходан. Обилује вртачама, громадама, пукотинама, пећинама, стрминама и узбрдицама. Могуће га је бранити и мањим снагама, али је за нападна дејства сасвим неподесан. Посједнуте положаје непријатељ је правовремено организовао и ојачао објектима које је изградио од камена и другог приручног материјала, при избору заклона највећма се користио природним погодностима терена. Изградио је систем ватре и истурио борбена осигурања с аутоматским оружјем на доминантним тачкама, пропланцима и стазама. Артиљерију и минобацаче поставио је на правцу Никшић—Бајово Поље, дуж друма од Оштрог брда, преко Папратних долова, до Велике главице и на правцу Никшић—Шавник, у рејону Лукова, а тенковима, које је лијево и десно и по дубини до Никшића обезбјеђивао пјешадијом, маневрисао је дуж друмова.

Одлучено је да у нападу на Јаворак учествују 2, 4. и 5. пролетерска бригада. Наступаће овако: 2. пролетерска, без два батаљона, ојачана батеријом минобацача и одјељењем топова, правцем Брезна—Топло присоје—Жива—Јаворак—Папратни доли—Липова равна, са задатком да на том правцу разбије и уништи непријатеља, а с два батаљона да штити долину Таре; 5. пролетерска, ојачана батеријом минобацача, правцем Бундос (к. 1431) — Руњава главица—Тисова глава—Паклине—Дубрава, са задатком да обухватом с југа и источно од датог правца избије на Дубраве, одакле ће главнином снага нападати Јаворак, а дијелом снага са Сурдупа и Јеловог врха затварати правце према Горњем Пољу и штитити леђа снага које нападају Јаворак; 4. пролетерска, ојачана батеријом минобацача и одјељењем топова, главним снагама ће наступати правцем Мокро—Штирни до—Јасеново

²² Зборник, том II, књ. 5, док. 14.

²³ Исто.

Бригада у борби на Јаворку, почетак маја 1943.

Поље, посједати положаје на линији Јасеново Поље—Јелов врх—Брезов врх (к. 1160), иза леђа непријатеља, и нападати правцем Липова Раван—Папратни доли—Јаворак, са задатком да у садејству с 2. и 5. пролетерском бригадом уништи непријатеља у ширем рејону Јаворка, да дијелом снага затвара правац Шавник—Никшић, а да дијелом снага с линије Шипачно—Орах затвара правце према Горњем Пољу, руши друм Никшић—Бајово Поље, у рејону Сурдупа, спречава непријатељевој моторизацији покрете од Никшића према Јаворку и обрнуто, штити посједање положаја главнини бригаде и напад на Јаворак.

Штаб дивизије је био планирао: да се последије уништења непријатеља на Јаворку 5. пролетерска бригада прикупи у рејону Јасенова Поља и затвара правце према Никшићу, Дути и Голији; да се 4. пролетерска прикупи на Градачкој пољани и Терапића гори и затвара правце према Никшићу и долини Зете, а да се 2. пролетерска прикупи у рејону Липове равни у резерви дивизије. За вријеме планирања напада, штаб дивизије се налазио у Мокром, али је предвидио да му за вријеме извођења тог напада командно мјесто буде у рејону Штирног дола.²⁴ Међутим, напад на Јаворак није изведен 28. априла у 22 часа, како је било предвиђено, јер 2. пролетерска бригада за тако кратко вријеме није могла преваљити пут од Шћепан-Поља до Јаворка. Због тога је напад одложен за 1. мај у 22 часа.²⁵

Одмах последије добивеног наређења за напад на Јаворак, штаб 4. пролетерске бригаде је издао своју заповијест за напад. Првом и Трећем батаљону, које је ојачао батеријом минобацача, наредио је да на Јаворак нападају правцем Јасеново Поље—Липова раван; 2. батаљону, ојачаном водом минобацача из чете пратећих оруђа, да посједне линију Шипачно—Орах и да, под заштитом 3. батаљона 5. пролетерске бригаде са Сурдупа и Јеловог врха, руши друм Никшић—Бајово Поље. Та два батаљона су имала задатак да последије тога спречавају непријатеља да интервенише од Никшића према Јаворку и Лукову, те да омогуће 1. и 3. батаљону 4. пролетерске да посједну положаје на линији Јелов врх—Јасеново Поље и да обезбјеђују напад свих јединица на Јаворак.

²⁴ Зборник, том IV, књ. 13, док. 118.

²⁵ Исто, том III, књ. 5, док. 5 и 14.

Пети батаљон, ојачан топовским одјељењем и четом пратећих оруђа, без минобачког вода, напао је 29/30. априла непријатеља на Теранића гори и Градачкој пољани, одбацио га преко Гвозда на Даждењак (тр. 1623) и Студено, за које је наставио борбу слиједећих дана, обезбјеђујући у исто вријеме леђа колона које су нападале Јаворак. Остали батаљони бригаде су се 30. априла под борбом приближавали Јаворку и 1. маја до 4 часа, савладавши изванредно тежак терен, преко камењара, кроз шуме, по киши и магли, избили испред полазних положаја за напад. Требало је да 2. батаљон, који се кретао од села Милошевића, преко Праге, 1. маја прије 4 часа избије у рејон Сурдупа и поруши друм Никшић—Бајово Поље, али није стигао да то на вријеме изврши, као што ни 3. батаљон 5. бригаде није успио да посједне Сурдуп и Јелов врх. С тих положаја 2. батаљон 4. пролетерске дочекан је јаком непријатељском ватром и био спријечен да изврши добивени задатак.

Први и Трећи батаљон и батерија минобачача су се од Војника и Мокрог кретали у једној колони и, потискујући непријатеља, преко Штирног дола и Јасеновог Поља, на вријеме су, у зору 1. маја, избили на друм Никшић—Бајово Поље, на одсјеку Пиштета—Сурдуп. Требало је одатле, под заштитом 2. батаљона 4. пролетерске и 3. батаљона 5. пролетерске бригаде, са Сурдупа и Јеловог врха, да посједну линију Јасеново Поље—Јелов врх—Брезов врх, да с леђа нападну непријатеља правцем Јасеново Поље—Липова раван—Јаворак да и, у садејству с 2. и 5. пролетерском бригадом, у ширем рејону Јаворка, Талијане потпуно униште.

Али пошто 2. батаљон 4. пролетерске и 3. батаљон 5. пролетерске бригаде нијесу успјели да изврше задатак, 1. и 3. батаљон су се 1. маја морали ангажовати у борби за узимање својих полазних положаја и према Никшићу, тј. извршити задатке које је требало претходно да изврше поменути батаљони. Чим је избила на друм Никшић—Бајово Поље, главнина 3. батаљона је напала непријатеља на Јеловом врху, а 1. батаљон порушио друм у рејону Пиштети, прекинуо одступницу непријатељској моторизацији од Јаворка ка Никшићу, поставио засједу и ступио у борбу на том правцу.

За то вријеме из Никшића је у помоћ одбрани Јаворка кренуло 9 камиона пјешадије и 6 тенкова. Пошто 2. батаљон 4. пролетерске и 3. батаљон 5. пролетерске бригаде ни до

тада нијесу успјели да изврше свој задатак на правцу Горњег Поља, непријатељ се од Никшића несметано кретао и око 8 часова избио иза леђа 1. и 3. батаљону. У борби с шим ангажовали су се 1. батаљон и једна чета 3. батаљона, док је главнина 3. батаљона наставила борбу за Јелов врх и према Јаворку. Први батаљон и чета Трећег батаљона успјели су да зауставе непријатеља од Никшића. У најкритичнијем тренутку за оба батаљона, један вод 3. чете 1. батаљона успио је да се забаци непријатељу иза леђа и да поруши друм у рејону Сурдупа, тако да се талијанска моторизована колона није могла вратити за Никшић.

А када је, у међувремену, 3. батаљон овладао Јеловим врхом, створени су услови да се непријатељ који је наступао од Никшића потпуно уништи. Око 9 часова 1. батаљон и чета 3. батаљона успјели су да непријатељску пјешадију која је наступала од Никшића одвоје од моторизације и да је одбаце према Горшем Пољу и Никшићу. Тенкови, уклијештени на свега 200 метара од једне до друге засједе, наставили су и даље да дејствују, али то није утицало на исход борбе у цјелини. За то вријеме 3. батаљон је потиснуо непријатеља ка Папратним доловима и неутралисао му артиљерију у том рејону. Након завршетка тих борби, тј. 1. маја послите подне, све јединице 4. пролетерске заузеле су планиране положаје и, преко Голе стране, дошле у непосредан додир с 2. пролетерском бригадом. Она је посјела положаје сјеверно од Јаворка и тиме створила услове за дефинитивно уништење непријатеља на Јаворку.

Напад на Јаворак све су јединице почеле према предвиђеном плану. Непријатељ се на читавом фронту, уз масовну подршку авијације, грчевито бранио, у почетку најјаче испред 2. пролетереке, а касније на правцу напада 4. пролетерске бригаде, куда је настојао да се пробије из окружења. Борбе на Јаворку настављене су и 2. маја све до 19 часова. При том је авијација стално бомбардовала и митраљирала наше положаје, а од 11 часова 2. маја, упозоравала је црним ракетама своје јединице да су опкољени и да треба да се пробијају из окружења.

Притиснут с фронта и упозорен од авијације на опасност, непријатељ је послите подне тог дана почео нагло да се повлачи. Батаљони 2. и 5. пролетерске бригаде су га у стопу гонили, набацили на 4. бригаду и приморали га да

капитулира. Са Јаворка је, друмом према Липовој равни, одступало 8 непријатељских тенкова, неколико камиона и других возила. При наиласку на прву препреку, у рејону Пиштети, успјели су да је савладају и да се споје с тенковима који су им дан раније из Никшића кренули у помоћ, али су били одсјечени на одсјеку Пиштета—Сурдуп. Међутим, препрека у рејону Сурдупа ни једни ни други нијесу успјели да савладају, већ су морали да прихвате борбу с нашим јединицама. Неравноправни окршај трајао је до 19 часова. Од свих тих тенкова, само се један успио пробити за Никшић, а остали су уништени или заплијењени.²⁶ Њихову судбину доживјели су и остали браниоци Јаворка. Притиснути са свих страна од 2, 4. и 5. пролетерске бригаде, Талијани су се на крају предали. Око 300 четника и једна група Талијана успјели су да се посакривају у густој шуми, камењару и пећинама Јаворка. Међутим, само су дио тих четника — они који су добро познавали тај терен — и мањи број Талијана успјели да се ноћу 2/3. маја извуку преко Пресека за Никшић. Остали четници су одступили према Лукову, али их је тамо дочекао и разбио 2. батаљон, заробивши их око 25.

За вријеме борби на Јаворку, тј. 1. и 2. маја, 5. батаљон 4. пролетерске, у садејству с партизанском четом Недељка Мартиновића, успио је да овлада Даждењаком (тр. 1623) и Студином (тр. 1574) и да, уз помоћ 2. чете 2. батаљона, протјера непријатеља према Градцу, сјеверно од Никшића.

У борбама на Јаворку непријатељ је имао 670 мртвих официра, подофицира и војника, око 800 заробљених (580 Талијана и око 200 четника) и мноштво рањених. Укупно је избачено из строја око 1.450 војника. У тим борбама је уништено: 6 тенкова, 7 камиона и 2 мотоцикла, а заплијењено је: 7 тенкова, 17 камиона, 4 мотоцикла, 4 брдска топа 45 мм, 11 тешких и лаких минобацача, 12 митраљеза, 500 пушака, 1.941 минобацачка и топовска граната, 120.000 метака за пјешадијско наоружање, 700 ручних бомби, 3.140 комада ћебади, 801 шатореко крило, 150 мазги, већи број ранаца, чутурица, пољских казана, маски против бојних отрова, пионирског алата, 5 радио-станица и друго.²⁷

²⁶ Четврта пролетерска бригада 1942—1952, стр. 154.

²⁷ Зборник. том III, књ. 5, док. 14.

Из 4. пролетерске бригаде погинуло је 10 бораца и руковођаца, а 38 их је рањено.²⁸ У тим су се борбама истакли 1. и 3. батаљон 4. бригаде, нарочито 3. чета 1. батаљона, која је у најкритичнијем тренутку порушила друм у рејону Сурдупа и тиме омогућила уништење непријатељске моторизације.²⁹ Наша пobjеда на Јаворку унијела је страх и панику међу Талијане и четнике и снажно одјекнула у народу.

Послије борби на Јаворку и сабијања непријатеља у Никшић, 4. пролетерска бригада, без 3. батаљона, посјела је просторију од Гвозда и Милошевића, преко Шавника, до Мљетичка, Малинског, Струга и Слатине, са задатком да затвара правац Шавник—Никшић, чисти терен од четничких група, обезбјеђује заробљенички логор у Шавнику и да се попуни и припрема за нове задатке. Трећи батаљон се прикупио у селу Лукову. На тој просторији бригада се задржала до 10. маја.

Дејства према долини Мораче и Таре

Према наређењу Врховног штаба од 8. маја, штаб 2. пролетерске дивизије формирао је 10. маја у Никшићкој жупи Ударну групу батаљона (УГБ), у чији су састав ушли 3. батаљон 4. и 1. и 2. батаљон 5. пролетерске бригаде и два батаљона Зетског партизанског одреда, под командом Ника Маркова Стругара, замјеника команданта 4. пролетерске бригаде и Јована Ђуровића, политичког комесара 3. батаљона. Задатак те групе је био да разбије преостале четнике у зони наступања и Талијане у рејону Пипера и Биоча, поруши дио комуникације Подгорица—Матешево између Златице и Биоча, затвара правац према Подгорици и обезбјеђује десни бок 2. пролетерске дивизије и њена дејства на правцу Лијева Ријека, Матешево, Колашин и Андријевица.³⁰

²⁸ Исто.

Погинули су: борци Војин Давидовић, Димитрије Лучић, Млађен Јововић и Милија Тадић; десетари Вељко Баранин, Томо Ђуран, Драган Крнета, Љубан Љубо Мраовић и Драган Петровић и командир вода Цако Саво Минић; дневник аутора.

²⁹ Зборник, том III, кн>. 5, док. 14.

³⁰ Исто, том II, књ. 9, док. 209.

Одмах послје формирања, УГБ је пришла чишћењу терена у зони између ријеке Зете и Штитова, Каменика и Роваца, наступајући основним правцем Луково—Никшићка жупа—Мартинићи—Пипери—Биоче. До 12. маја она је избила на линију Полице—Церовље—Мартиновићко Гостиље. Око 4.000 четника који су одступили пред групом посјело је линију Радећско—Радовче—к. 1041—Пантелијев врх (к. 1102) — источни део Мартинићког Гостиља — к. 702. Уз подршку талијанске артиљерије из рејона Копиља, они су се на тим положајима организовали за одбрану.³¹ Ту четничку групацију УГБ је напала већ ноћу 12/13. маја, и то с два правца: 2. и 4. батаљон 5. пролетерске и један батаљон Зетског одреда правцем Церовље—Радовче Поље—Ожези, а 3. батаљон 4. пролетерске и један батаљон Зетског одреда правцем Мартинићко Гостиље—Попиње—Ожези. Обје су колоне једновремено почеле наступање, у току ноћи опколиле четнике, а сјутрадан их разбиле и већи дио разоружале. Талијанска артиљерија која је подржавала четнике неорганизовано је одступала ка Спужу. Послије тога је УГБ наставила наступање ка Биочу.

Да би спријечио продор УГБ ка Биочу, 383. талијански пјешадијски пук, који је на Биочу обезбјеђивао прилаз Подгорици са сјевера, посјео је Вежешник, Вељу главу, положаје западно од села Горње Мрке, западно од села Петровића, ослањајући се на положаје лијево и десно од комуникације Подгорица—Матешево и уздајући се у помоћ пуковске артиљерије с ватрених положаја у рејону Мијеле и Попове главе.

УГБ је 15. маја избила на положаје Потпеће—Радећа—Близна. С њих је 15/16. маја директно нападала Биоче. Трећи батаљон 4. пролетерске и батаљон Зетског одреда преко Завале су, обухватом од Вуковића, напали утврђене положаје на Вежешнику. Непријатељ им је дао жесток отпор. Послије више узастопних јуриша отпор је сломљен, али се Талијани нијесу лако мирили с губитком Вежешника. Противнападом, за који су ангажовали нова појачања пјешадије и артиљерију покушали су да се поново домогну овог толико значајног положаја. Пошто је тај напад и слиједеће непријатељеве нападе одбио, 3. батаљон се 16. маја с Вежешника

³¹ Јово Вукотић, чланак у едицији Неретва, ВИЗ, Београд 1965, књ. I, стр. 170—171.

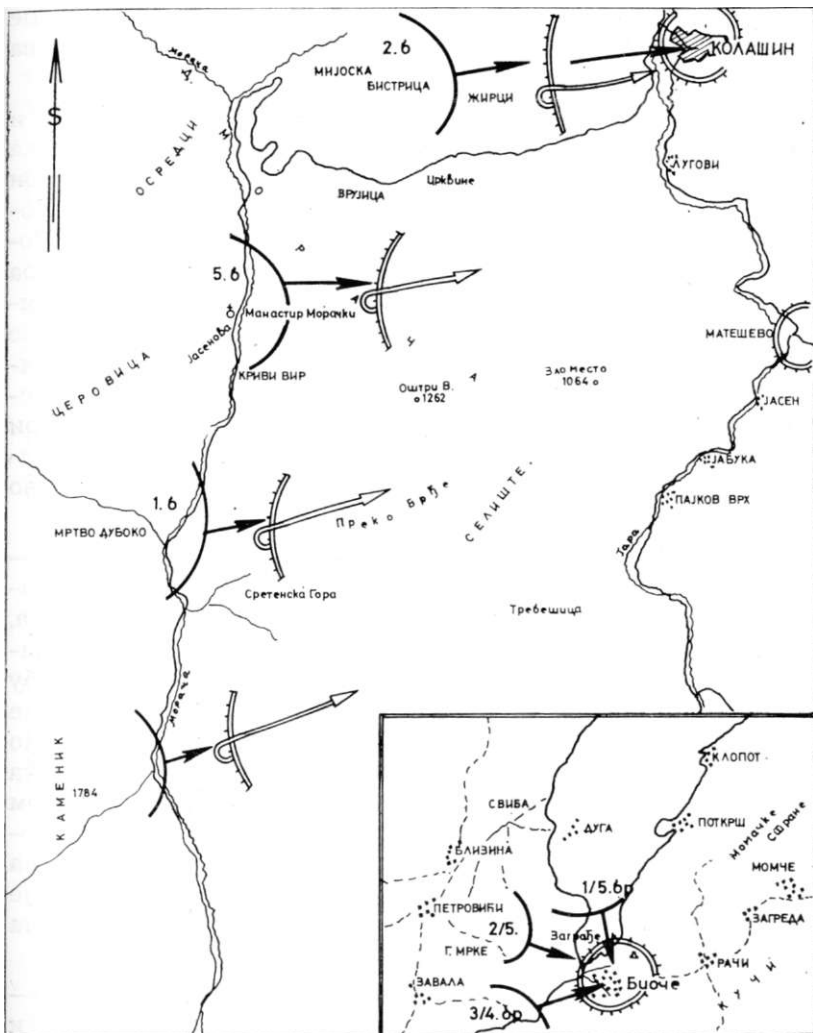
спустио на комуникацију Подгорица—Матешево, порушио њен дио између Златице и Биоча и затворио Талијанима одступницу према Подгорици. За то вријеме је батаљон Зетског одреда држао Вежешник.

Док су 3. батаљон 4. пролетерске и батаљон Зетског одреда водили борбе за Вежешник и комуникацију, 2. и 4. батаљон 5. пролетерске и батаљон Зетског одреда успјели су да са сјевера, сјевероистока и сјеверозапада опколе Талијане на уском простору, у рејону Горње и Доње Мрке, Веље главице и Петровића. Тиме су били створени услови за непосредан напад на Биоче и дефинитивну ликвидацију 383. пјешадијског пука. Талијани су, међутим, упорно настојали да снагама из Подгорице извуку опкољене јединице из Биоча. Те покушаје на вријеме су осујетили 3. батаљон 4. бригаде и батаљон Зетског одреда. Непријатељ је још једном покушао да с два батаљона „црних кошуља“ и батаљоном 127. пјешадијског пука, које су подржавале артиљерија и авијација, извуче опкољене снаге, али је и тај покушај пропао. УГБ је успјела да у енергичној борби 17. маја уништи и зароби главнину 383. пука, ослободи Биоче, затвори правац Матешево—Подгорица и обезбједи бок и дејства 2. пролетерске дивизије према Колашину и Мојковцу. На бојном пољу је остало 339 мртвих талијанских војника, а 400 их је заробљено. Од ратног материјала, поред осталог, УГБ је заплијенила 9 брдских топова, 27 митраљеза, велики број пушака, муниције и други материјал.³² Из 3. батаљона за вријеме борби у саставу УГБ избачено је из строја око 25 бораца, а из осталих јединица 4. бригаде приликом дејстава на правцу Таре и Мораче, око 30 бораца.³³

Успјеху Ударне групе батаљона у разбијању четничке формације код Гостиља и Копиља и крупној побједи над Талијанима на Биочу, значајно су допринијеле јединице Зетског партизанског одреда које су не само војно успјешно сарађивале с батаљонима Групе већ су и политички дјеловале. Њихово дјеловање и успјеси читаве Ударне групе по-

³² Зборник, том II, књ. 7, стр. 251.

³³ Погинули су: борци Јагош Бакрач, Радован Бобичић, Ристо Божовић, Милосав Гаговић, Јагош Ивановић, Олга Поповић, Душан Трукуља, Милорад Вујисић, Нико Иве Јакшић и Мирко Иле Кисо; десетари Иво Дабановић и Блажо Дуловић и командир вода Богдан Вујиновић; дневник аутора.

Распоред бригаде уочи пете офанзиве, 15. маја 1943.

зитивно су одјекнули, нарочито међу нашим симпатизерима, који су се свесрдно бринули о смјештају и исхрани јединица, а многи су и ступили у батаљоне 4. и 5. пролетер-

ске бригаде. Само у 3. батаљон 4. бригаде ступило је више од 40 војнички искусних и политички израслих бораца са тог подручја.

Док је њен 3. батаљон, у саставу УГБ, водио борбу и освајао простор од Жупе никшићке до Биоча, 4. бригада је дејствовала према Морачи и Колашину. Нџен 1. батаљон је од Јасенова Поља, преко Гвозда, Шавника, Слатине, Бона, Крње Јеле и Старча, наступао ка Горњој и Доњој Морачи. Задатак му је био да чисти терен од четника и ствара услове и другим јединицама за дејства према Лијевој Ријечи и Матешеву. Постављене задатке батаљон је успјешно извршио: очистио је од четника села Веље Дубоко и Лијешће и до 15. маја избио у Мртво Дубоко, створивши услове за наступање према Лијевој Ријечи и Матешеву. При наступању, а нарочито за вријеме борби с четницима, стално је одржавао везу с 5. батаљоном, који је наступао лијево од њега.

Други батаљон је наступао правцем Гвозд—Шавник—Крња Јела и даље, преко Горње Мораче за Бистрицу. Задатак му је био да разбије четнике у зони наступања, избије у Бистрицу и посједне положаје с којих би продирао ка Колашину. На том путу 2. батаљон је водио борбу с четницима на линији Сто—Коњев лаз. Послије краће борбе разбио их је и многе разоружао, а затим продужио за Бистрицу, посјео положаје на линији Јасенови—Јабука и истурио борбено осигурање према Колашину. Приликом наступања батаљон је одржавао везу десно са 5. батаљоном, који му је садејствовао у борби против четника на Коњевом лазу, а лијево са 7. крајишком бригадом, која је одбацила четнике с Вратла и из Горњег Липова и затварала правац Липово—Колашин.³⁴

Пети батаљон је наступао правцем Малинско—Струг—Јаворје и даље према Градини у међуријечју Мртваце и Мораче. Имао је задатак да се на правцу којим је наступао обрачуна са мјесним четницима, повеже с партијско-политичким радницима, одржава везу десно с 1. батаљоном, а лијево са 2. и да им, у случају потребе, садејствује.

³⁴ Зборник, том IV, књ. 13, док. 61.

Батаљон је учествовао у борби против четника на Коњевом лазу, повезао се с партијско-политичким радницима на терену, разбио четнике, посетио манастир Морачу и створио услове за наступање према Матешеву и Колашину.

Чета пратећих оруђа, болница, интендантура с коморнама бригаде извршиле су покрет из рејона Шавника према Горњој Морачи. И док су батаљони наступали ка Горњој и Доњој Морачи, позадинске јединице бригаде су се смјестиле у Крњој Јели, а чета пратећих оруђа продужила је за Горњу Морачу, да подржава батаљоне на правцу Колашина и Матешева и при затварању праваца који са те просторије воде према Боану, Шавнику и Жабљаку. Штаб бригаде се кретао с 2. батаљоном.

Од Неретве па све до долина Лима, Таре и Мораче, група дивизија је, и поред тешких борби и великих губитака које је претрпјела, бројно стално расла. Њене су јединице попуњавали, добровољним ступањем у њихове редове, сељаци које су четници били присилно мобилисали, затим омладинци који су се сами наоружавали оружјем отетим од деморалисаних четника и домобрана и борци из партизанских јединица са терена.³⁵

За вријеме док је боравила и борила се на територији Црне Горе, у 4. пролетерску бригаду ступило је доста нових бораца. У 5. батаљон ступали су борци из Дурмиторског одреда,³⁶ у 2. батаљон из Комског одреда, са подручја Мораче, и из Ловћенског одреда, с подручја Катунске нахије и Загарча; у 1. батаљон из Ловћенског одреда, са терена Цеклина, Љуботиња и Црмнице; у 3. батаљон — људство из Зетског одреда и одреда „Бијели Павле“, са терена Бјелопавлића.³⁷ Четрнаестог маја бригада је попуњена и људством из заробљеничких логора, које је тог дана, на Градцу, у близини Никшића, замјењено за заробљене талијанске војнике.³⁸ Тако је 4. пролетерска бригада 15. маја 1943. године у својим редовима имала 1.471 борца и руководилаца, од којих је 831 био организован у КПЈ и Скоју.³⁹

³⁵ Исто, док. 61 и 76.

³⁸ Исто, док. 76.

³⁷ Зборник, том III, књ. 5, док. 7.

зв Исто, док. 8.

³⁹ Зборник, том II, кн>. 9, стр. 207.

Тако снажна, бригада се спремала да са положаја Би-оче—долина Мораче—Бистрица, заједно с осталим бригадама 2. пролетерске дивизије — чије су редове, баш као и проријеђене редове свих бригада ГОГД, попунили нови борци с територије Црне Горе — крену у напад за ослобођење Лијеве Ријеке, Матешева и Колашина. У томе ће, међутим, наше снаге спријечити почетак нове, пете непријатељске офанзиве — тзв. операције „Шварц“.